

УДК 347.97

О. С. Копитова
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник лабораторії з протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
суддя Київського апеляційного господарського суду

МЕТА ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Правозастосувальна діяльність у своєму призначенні скерована на забезпечення реалізації права та передбачення здійснення індивідуалізації абстрактних правових приписів із метою врегулювання тих чи інших суспільних відносин.

Як слушно зауважують Р.А. Калюжний та Л.О. Шапенко, правозастосувальна діяльність є важливим складником механізму правового регулювання, функціональне призначення якої полягає у продовженні розпочатого правотворчістю процесу шляхом переведення закріплених у нормах права ідеальних моделей поведінки в реальну правову дійсність, де відбувається виконання певних завдань та досягнення конкретних цілей задля впорядкування різноманітних відносин в соціумі [4, с. 8].

Розвиваючи наведений погляд, зауважимо, що судова правозастосувальна діяльність є невід'ємною ланкою юридичного процесу і правозастосувальної діяльності, адже на судове правозастосування покладається обов'язок забезпечити реалізацію права вповноваженим органом відповідно до законодавчо та нормативно визначеної процедури. Отже, аксіоматичним є те, що судова діяльність і правосуддя є цілеспрямованими видами діяльності. Судочинство існує не заради самого процесу, воновпливає на досягнення певних цілей і вирішує певні завдання, розкриття яких і становить актуальність цієї наукової публікації.

Метою статті є спроба нового наукового осмислення мети і призначення судового правозастосування, виходячи з результатів останньої судово-конституційної реформи щодо правосуддя.

Теоретичне дослідження проблем судового правозастосування постійно перебувало у колі уваги правової науки, зокрема з боку таких провідних учених-правників: М.Г. Александра, С.С. Алексєєва, В.М. Горшенєва, М.Д. Гнатюка, О.В. Зайчука, В.П. Казимірчука, В.В. Копейчикова, А.М. Колодія, В.В. Лазарева, Д.Д. Луспеніка, М.І. Матузова, В.С. Нерсесянца, Н.М. Оніщенко, В.М. Протасова, М.Б. Рісного, Ю.Г. Ткаченка, В.Н. Шабаліна, С.В. Шевчука, Л.С. Явича та багатьох інших правознавців.

Дослідження мети і призначення судового правозастосування не отримувало належної наукової уваги з боку теоретиків права, хоча періодичні спроби розкрити зміст цих категорій у динамі-

ці здійснення судового правозастосування були зроблені окремими представниками галузі науки sudoустрій, зокрема О.З. Хотинською-Нор, В.В. Городовенком та ін.

Проблематика функцій, мети та призначення судового правозастосування може виявлятися більш складною, ніж прийнято вважати. Наприклад, якщо створено такі умови, а також сам суд відповідально підходить до себе і свого призначення, здійснюючи відповідні функції, він має піклуватися ще й про те, як у соціальному відношенні найбільш розсудливо вирішити конкретну судову справу [1, с. 82]. Судове правозастосування має на меті задоволення певних інтересів: особи, держави, суспільства. Воно здійснюється компетентними суб'єктами в межах норм права з дотриманням певної процедурності, має відповідати принципам верховенства права, законності, гуманізму, обґрунтованості, доцільності, ефективності, справедливості. Принципи застосування норм права – це цілісна система загальних, керівних засад, які виконують функцію загальнонормативних орієнтирів і є загальнообов'язковими вимогами до застосування норм права. Розглядати їх слід у комплексі, оскільки нівелювання одного з принципів призведе до руйнування всієї системи [5, с. 11].

В. Дума та В. Цимбалюк, розкриваючи форми правозастосування, справедливо підкреслюють, що мета судового правозастосування – охорона прав та свобод людини і громадянина, контроль за відповідністю діяльності суб'єктів права до юридичних приписів, за правомірністю здійснюваних дій, а в разі виявлення правопорушень – ужиття заходів державного примусу до правопорушників, забезпечення призначеного покарання чи стягнення. Правозастосовні рішення під час здійснення правоохоронної форми правозастосовної діяльності приймаються на основі забороняльних та зобов'язувальних норм права та санкцій. Цей різновид правозастосовної діяльності здійснюється юрисдикційними органами, до яких належать органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, державного санітарного нагляду, митні органи, податкові інспекції тощо. Таку форму правозастосовної діяльності використовують також керівники державних органів, установ і підприємств із різною формою власності, застосовуючи дисциплінарні стягнення [3, с. 60–61].

С.В. Шевчук щодо цього пише, що необхідність забезпечення прямої дії норм, що закріплюють права людини та основні свободи, практично полягала не тільки у визнанні природно-правового характеру цих прав та свобод, тобто таких, які не надаються державою, але й у тому, що вони є «непорушними» та «невідчужуваними» (не можуть бути забрані державою за суспільним договором) та не можуть бути скасовані. Ішлося про встановлення нових стандартів правосуддя під час тлумаченні тих правових норм, які, зважаючи на специфіку юридичної природи прав людини, не можуть бути сформульовані абсолютно чітко, потребують додаткового та конкретизувального тлумачення під час вирішення конкретних справ [9, с. 218].

Цій меті максимально прислужилося створення судами прецедентне право, яке надає правам людини необхідної конкретизації, визначає юридичну природу, універсалізує розуміння, надає чіткості та ясності розумінню відповідних правових норм та узагальнює практичний досвід у цій сфері. Адже узагальнення цього досвіду – це використання судових рішень у справах щодо захисту прав людини, загальноправових принципів, міжнародних звичаїв, а також наукової доктрини. Отже, метою тлумачення може бути усунення невизначеності правових норм та суперечностей у з'ясуванні об'єктивного смислу норм та принципів (зокрема конституційних), роз'яснення, з'ясування наміру законодавців тощо. Тобто тлумачення є результатом розумово-когнітивної діяльності інтерпретатора щодо розуміння змісту правових норм та роз'яснення для інших. Це тлумачення стає загальнообов'язковим через обов'язкову дію інтерпретаційного акту [9, с. 218]. В узагальнено-соціальному плані основними цілями правосуддя (справедливої діяльності) і судочинства є забезпечення і захист конституційності, законності і правопорядку, досягнення яких реалізується вирішенням завдань захисту особистості, її благ і цінностей, прав і свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб, інших конституційних цінностей. Такий висновок свого часу був зроблений зарубіжним дослідником М.А. Тузовим, який на підставі законодавчо закріплених завдань різних видів судочинства зауважив, що основною метою судової влади, судів, правосуддя, судочинства є правовий захист різних суб'єктів прав і основ конституційного ладу, одночасно підкреслюючи не менш вагоме завдання судової влади – забезпечення балансу приватних і публічних інтересів [8, с. 14, 15].

Тобто безпосередньою практичною метою правосуддя і судочинства є вирішення конкретних правових конфліктів, правильний і своєчасний розгляд і вирішення конкретної справи, досягнення кінцевого результату, зокрема винесення обґрунтованого, правомірного і справедливого

рішення, його належне виконання [2]. Звідси випливає, що практичною метою судового правозастосування є ухвалення правозастосувального (юрисдикційного) документа, яким вирішується конкретний правовий конфлікт.

Мета судового правозастосування органічно пов'язана з призначенням як особливим видом діяльності уповноважених державних органів. Призначення судового правозастосування розкривається, крім іншого, через сукупність його функцій, які взаємопов'язані, однак не є рівнозначними до функцій держави загалом, а також до функцій інших органів державної влади. Адже якщо функції держави – це основні напрями її діяльності, якими зумовлена робота всього державного апарату і кожного з його окремих органів, то функції окремого органу – це основні сторони його соціального призначення як відносно відокремленої частини апарату держави, що відображається в основних напрямках його діяльності зі здійснення функцій і завдань держави [10, с. 124]. Ідеться про те, що кожен орган державної влади як компонент цілісної системи органів держави відіграє в ній специфічну роль, тобто має спеціальне призначення, яке щодо держави як цілого виступає його функцією. Так, за змістом відповідних положень Конституції України основними функціями Верховної Ради України, які відображають основні сторони (аспекти) її соціально-політичного призначення в механізмі держави, є насамперед законодавча та бюджетна функції, а також парламентського контролю [6].

Водночас загальноновизнаним є те, що головним призначенням правозастосування є забезпечення безпосередніх форм реалізації норм права іншими суб'єктами. Із викладеного випливає висновок про призначення судового правозастосування, яке після інших форм реалізації права продовжує владний вплив держави на врегулювання суспільних відносин на індивідуальному рівні уповноваженим суб'єктом із застосуванням владних приписів і заборон у конкретних судових рішеннях. Тому слід погодитись із позицією, що в судовому правозастосуванні не може попіратись загальне призначення права, а мають забезпечуватись міра свободи у відносинах, затверджуватись справедливість у спорах та конфліктах. Суд призначений дотримуватись, поважати й укріплювати загальні принципи права, які закріплені в матеріальному та процесуальному законодавстві або впливають із природи суспільних відносин, що підлягають урегулюванню [1, с. 159].

Щодо цього примітною є позиція А.М. Перепелюка, що, зважаючи на функціональне призначення, судова правозастосовна діяльність відіграє одну з ключових ролей у механізмі правового регулювання, оскільки від неї залежить своєчасна та ефективна реалізація нормативно-правових

приписів. Правозастосування, як і сам процес дії права, характеризується певною результативністю, що зумовлено дієвістю механізму цього різновиду юридичної діяльності [7, с. 5–6].

Оскільки судове правозастосування є багатоаспектним і соціально-цінним явищем, яке займає одне з ключових положень у правовій системі і зв'язку з його функціональним призначенням, то воно характеризується усіма рисами правозастосування.

Так, правозастосування, як і суспільне управління, виявляється, по-перше, через спільну діяльність людей, організованих у відповідні колективи, має організаційно оформлений характер; по-друге, своїм головним призначенням має впорядкування та регулювання спільної діяльності шляхом погодження індивідуальних дій учасників такої діяльності через вплив на поведінку; по-третє, це владна діяльність, що базується на підпорядкуванні волі учасників; по-четверте, має особливий механізм здійснення; по-п'яте, виступає у ролі регулятора взаємовідносин, що виникають між суб'єктом та об'єктом у процесі практичної реалізації функцій соціального управління [7, с. 76–77].

Викладене переконує, що призначення судового правозастосування впливає загалом на весь механізм правового регулювання загалом та механізм застосування норм права зокрема.

Цілі механізму застосування права зумовлені функціональним призначенням цього механізму, що свідчать про те, що зазначений механізм може бути ефективним у розрізі незалежної категорії. Зазначені цілі передбачають необхідність: 1) індивідуалізувати (персонально визначити) та конкретизувати нормативне регулювання стосовно поодинокого випадку; 2) визначити міру прав та обов'язків суб'єктів правовідносин; 3) установити відповідність життєвого випадку до тієї норми права, яка застосовується; 4) забезпечити доцільність та обґрунтованість прийнятого рішення, що відображене у правозастосовному акті; 5) врегулювати конкретні суспільні відносини навіть за відсутності нормативного регулювання; 6) створити дієвий прецедент, який у майбутньому може бути відображений у відповідній нормі права. [7, с. 193].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що у більш широкому, узагальнено-соціальному плані основними цілями правосуддя (справедливої діяльності) і судочинства є забезпечення і захист конституційності, законності і правопорядку, досягнення яких реалізується вирішенням завдань захисту особистості, її благ і цінностей, прав і свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб, інших конституційних цінностей.

Мета судового правозастосування органічно пов'язана з його призначенням як особливим ви-

дом діяльності вповноважених державних органів. Призначення судового правозастосування розкривається, крім іншого, через сукупність його функцій, які взаємопов'язані, однак не є рівнозначними до функцій держави загалом, а також до функцій інших органів державної влади.

Головним призначенням правозастосування є забезпечення безпосередніх форм реалізації норм права іншими суб'єктами права. Із викладеного випливає висновок про призначення судового правозастосування, яке після інших форм реалізації права продовжує владний вплив держави на врегулювання суспільних відносин на індивідуальному рівні уповноваженим суб'єктом із застосуванням владних приписів і заборон у конкретних судових рішеннях.

Призначення судового правозастосування впливає на весь механізм правового регулювання загалом та механізм застосування норм права зокрема, що свідчить про багатоаспектність категорії «судове правозастосування» та підкреслює її соціальну цінність, а також те, що судове правозастосування займає одне з ключових положень у правовій системі у зв'язку з його функціональним призначенням, воно характеризується усіма рисами правозастосування.

Подальші дослідження функцій, мети і призначення судового правозастосування полягають у більш глибокому вивченні змісту, аналізі проблеми недійсних законів, що планується розкрити у подальших наукових розробках.

Література

1. Бобрешов Є.Г. Судове правозастосування в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2010. 251 арк.
2. Витрук Н.В. Общая теория юридической ответственности. Монография. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Норма, 2009. 259 с.
3. Дума В. Правозастосування та форми його здійснення. *Правова інформатика*. 2006. № 3. С. 57–60.
4. Калюжний Р.А., Шапенко Л.А. Правозастосовна діяльність як соціокультурне явище. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». № 1(1), 2017. С. 7–11.
5. Костюк Н. Принцип справедливості в правозастосованні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 6. С. 5–13.
6. Осовський О.А. Основи менеджменту: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2006. 664 с.
7. Перепелюк А.М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 224 с.
8. Тузов Н.А. Выражение функций органов судебной власти в судебных актах. *Журнал российского права*. № 10. 2008. С. 95–104.
9. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: Монографія. Київ: Реферат, 2007. 640 с.
10. Шестопалова Л.М. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Прецедент, 2004. 224 с.

Анотація

Копитова О. С. Мета та призначення судового правозастосування: теоретичні аспекти. – Стаття.

Статтю присвячено розгляду загальних підходів до формування мети та призначення судового правозастосування як останньої стадії правозастосування в нових умовах правового регулювання після проведеної судово-конституційної реформи. З'ясовано, що правозастосувальна діяльність у своєму призначенні скерована на забезпечення реалізації права та передбачення здійснення індивідуалізації абстрактних правових приписів із метою врегулювання тих чи інших суспільних відносин. Правозастосувальна діяльність є важливим складником механізму правового регулювання, функціональне призначення якого полягає у продовженні розпочатого правотворчості процесу шляхом переведення закріплених у нормах права ідеальних моделей поведінки в реальну правову дійсність, де відбувається виконання певних завдань та досягнення конкретних цілей задля впорядкування різноманітних відносин в соціумі. Обґрунтовано, що судово правозастосувальна діяльність є невід'ємною ланкою юридичного процесу правозастосування, адже на судово правозастосування покладатиметься обов'язок забезпечити реалізацію права уповноваженим органом відповідно до законодавчо та нормативно визначеної процедури. Судова діяльність і правосуддя є цілеспрямованими видами діяльності, які мають на меті досягнення певних цілей, вирішує певні завдання, розкриття яких і становить актуальність цієї наукової публікації.

Метою статті є спроба нового наукового осмислення мети і призначення судового правозастосування, виходячи з результатів останньої судово-конституційної реформи щодо правосуддя.

Доведено, що метою судового правозастосування є ухвалення правозастосувального (юрисдикційного) документа, яким вирішується конкретний правовий конфлікт. Обґрунтовується, що мета судового правозастосування органічно пов'язана з його призначенням як особливим видом діяльності уповноважених державних органів. Зроблено висновок, що призначення судового правозастосування розкривається, крім іншого, через сукупність його функцій, які різняться з функціями інших органів державної влади.

Ключові слова: судово правозастосування, правозастосування, судочинство, верховенство права, мета судового правозастосування, призначення судового правозастосування.

Аннотация

Копитова Е. С. Цель и назначение судебного правоприменения: теоретические аспекты. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению общих подходов к формированию цели и назначения судебного правоприменения как последней стадии правоприменения в новых условиях правового регулирования после проведенной судебной конституционной реформы. Выяснено, что правоприменительная деятельность в своем назначении направлена на обеспечение реализации права и предсказания осуществления индивидуализации абстрактных правовых предписаний с целью регулирования тех или иных общественных отношений. Правоприменительная деятельность является важной составляющей механизма правового регулирования, функциональное назначение которой состоит в продолжении начатого правотворчеством процесса путем перевода закрепленных в нормах права идеальных моделей поведения в реальную правовую действительность, где происходит выполнение определенных задач и достижение конкретных целей для упорядочения разнообразных отношений в социуме. Обосновано, что судебная правоприменительная деятельность выступает

неотъемлемой звеном юридического процесса и правоприменительной деятельности, ведь на судебное правоприменение возлагается обязанность связать обеспечить реализацию права уполномоченным органом в соответствии с законодательно и нормативно определенной процедуры. Судебная деятельность и правосудия являются целенаправленными видами деятельности имеющих целью достижения определенных целей и решает определенные задачи, раскрытие которых и составляет актуальность этой научные публикации.

Целью статьи представляется попытка нового научного осмысления цели и назначения судебного правоприменения, исходя из результатов последней судебной конституционной реформы по правосудию.

Доказано, что целью судебного правоприменения является принятие правоприменительного (юрисдикционного) документа, которым разрешается конкретный правовой конфликт. Обосновывается, что цель судебного правоприменения органично связывается с его назначением как особый вид деятельности уполномоченных государственных органов. Сделан вывод, что назначение судебного правоприменения раскрывается по совокупности его функций, различаемых с функциями других органов государственной власти.

Ключевые слова: судебное правоприменение, правоприменения, судопроизводство, верховенство права, цель судебного правоприменения, назначения судебного правоприменения.

Summary

Kopytova O. S. Purpose of judicial law enforcement: theoretical aspects. – Article.

The article is devoted to the consideration of general approaches to the formation of the purpose and the appointment of the judicial enforcement as the last stage of enforcement in the new conditions of legal regulation after the judicial-constitutional reform has been carried out. It was found that law enforcement activity in its purpose is aimed at ensuring the implementation of the law and predicting the implementation of the individualization of abstract legal regulations in order to regulate certain public relations. Law enforcement is an important component of the legal regulation mechanism, the functional purpose of which is to continue the process started by law-making by translating ideal behavior models enshrined in legal norms into real legal reality, where certain tasks and specific goals are achieved to streamline various relationships in society. It is substantiated that judicial law enforcement activity is an integral part of the legal process and law enforcement activity, because judicial enforcement has the obligation to ensure the realization of the right by an authorized body in accordance with a legislative and regulatory procedure. Judicial activity and justice are purposeful activities aimed at achieving certain goals and solves certain tasks, the disclosure of which is the relevance of this scientific publication.

The purpose of the article seems to be an attempt at a new scientific understanding of the purpose and purpose of judicial enforcement, based on the results of the latest judicial-constitutional justice reform. It is proved that the purpose of judicial enforcement is the adoption of a law enforcement (jurisdictional) document, which resolves a specific legal conflict. It is substantiated that the purpose of judicial law enforcement is organically linked with its appointment as a special type of activity of authorized state bodies. It is concluded that the purpose of judicial enforcement is disclosed, including through a set of its functions, which differ in the functions of other bodies of state power.

Key words: judicial enforcement, law enforcement, judicial proceedings, rule of law, purpose of judicial enforcement, appointment of judicial enforcement.